

Verbod tot Godsdienstoefeningen in het Openbaar te Weert in 1796

16 Vendémiaire an V (7 October 1796) vaardigde de Centrale Administratie van het Departement van de Nedermaas een besluit uit, waarbij alle godsdienstoefeningen in het openbaar, buiten de kerk, in dit Departement werden verboden. De voornaamste bepalingen, hierin vervat, luiden:

- „1) Alle Godsdienstige plegtigheden moeten, zonder enige uitwendige rugtbaarheid, geschieden binnen de muren der huizen tot den Godsdienst bestemd.
- 2) Deze huizen mogen niet openstaan voor zonnenopgang, en moeten gesloten worden met zonnen-ondergang. De Municipale Agenten en Officieren der Politie zullen zorgen voor de uitoeffening van dit Artÿkel.
- 3) In gevolge van het 1e Artÿkel mag door middel van affixie of anderszins aan het volk niet worden aangekondigd eenig gebed of plegtigheid welke 't ook wezen moge, tenzij binnen de muren der kerk zelve.
- 4) Kerkklokken mogen niet luiden dan voor den gewoonen dienst, en op de gewone manier, tenzij dan op bevel der Openbaare Macht.
- 5) Er wordt verboden aan alle Dienaars van eenigen Godsdienst te gaan preeken of enige andere plegtigheid te verrigten in een andere Gemeente buiten die waarin zij woonagtig zijn, zonder een paspoort der Municipaliteit van hun Canton.
- 6) Elke zamenscholing welke plaats zal hebben bij gelegenheid van eenigen Godsdienst hoe genaamd in eenige andere plaats, buiten de huizen in Art. 1 aangeduid, zal voor eene zamenrotting worden aangezien, en voor eene gewapende zamenrotting, indien zommigen van degeenen, die dezelve uitmaeken, rottingen of verboden stokken of andere wapenen dragen.” 1)

Deze bepalingen lieten aan duidelijkheid niets te wensen over. De overtreders zouden voor de rechtbank gedaagd worden. Het gevolg was, dat heel de godsdienst uit het openbare leven werd geweerd en werd teruggedrongen tot binnen de muren van de kerkgebouwen. Zelfs konden de geestelijken niet meer in kerkelijk gewaad op straat verschijnen om stervenden van de laatste Sacramenten te voorzien en lijken af te halen ²⁾. Men is geneigd dit besluit te zien als een van de vele maatregelen waarmee de Franse Republiek sinds haar bestaan de strijd had aangeboden tegen Kerk en Godsdienst in eigen land, welke strijd zij ook voortzette in de door haar ingelijfde gebieden. Immers ook in deze streken was de godsdienstvervolging reeds ingeluid door de wet van 15 Fructidor an IV (1 September 1796), waarbij het Corps Législatif de opheffing van de kloosters had bevolen in de 9 Departementen, welke met de Franse Republiek waren verenigd ingevolge de wet van 9 Vend. an IV (1 October 1795). Hoewel de kerkvervolging ook in het Departement van de Nedermaas was ingezet, en hoewel de houding, die de Franse autoriteiten innamen ten opzichte van de godsdienst, niet bepaald gunstig was, toch mag men de boven geciteerde beperkende godsdienstbepalingen niet op de eerste plaats in dit licht zien. In een circulaire van het Bureau de Police Général, die tegelijk met het besluit van 16 Vend. werd gezonden naar de Commissarissen van het Uitvoerend Bewind in de diverse kantons, werd betoogd: „L'intention de l'administration n'a pu être de gêner ou de deffendre l'exercice des cultes, son unique but a été d'empêcher que des ceremonies extérieures et qui ne tiennent en rien à l'essence de la religion, ne servissent de prétexte à quelques mal intentionnés pour troubler l'ordre public” ³⁾.

Een nadere bestudering van het besluit van 16 Vend. en van de feiten, die er aan voorafgegaan waren in de gemeente Weert, sluit alle verdere twijfels over de oorzaak van deze maatregel uit. In de aanhef van het besluit immers werd letterlijk gezegd: „De Centrale Administratie van het Departement der Nedermaas, gezien hebbende de onderscheidene rapporten aan haar gedaan over zamenscholingen, welke in verscheiden plaatsen van dit Departement hebben plaats gehad, onder voorwendsel van openbaare gebeden, en andere plegtigheden van den Catholyken Godsdienst; Willende de misdadige buitensporigheden voorkomen, tot welke onlangs zulke zamenscholingen in de Gemeente van Weert hebben aanleiding gegeven....” ⁴⁾ enz., enz.

Wat was er in Weert gebeurd? Het land van Weert, tegelijk met de Zuidelijke Nederlanden definitief ingelijfd bij de Wet van 9 Vend. an IV (1 Oct. 1795), vormde aanvankelijk een grenskanton in een uithoek van de Franse Republiek tegen het naburige Maarheeze aan, dat gelegen was in de Meierij van 's-Hertogenbosch, destijds nog Staats gebied. Dientengevolge was het in

deze streken zeer onrustig en herhaaldelijk hadden er manifestaties plaats, waartegen de weinige troepen zo goed als niets konden uitrichten.

De volgende brief van de Commissaris van het Uitvoerend Bewind in Weert, de 30. fructidor van het jaar 4 van de Republiek gericht aan de Centrale Administratie in Maastricht, toonde reeds de bezorgdheid van de Franse autoriteiten in Weert.

„Citoyens! — Je ne sais que signifie tous les grimasses Religieuses, qui paroissent devant mes yeux depuis près de quinze jours dans ce Canton. Tous les jours il se fait des processions qui commencent à neuf heures du soir et quelquefois durent jusqu'à 2 heures du matin. Je crois néanmoins qu'il n'y a point de curé avec eux.

Des Recollets ⁵⁾ se promenant en plain jours dans les rues, un criste à la main et de distance en distance se mettent a genou et implorent, je ne sai qui le tous me dit, pour la conservation de leur couvent. Si j'avois quelques hommes de troupes à ma disposition, soyez, je vous prie, persuadez que je feroit ensorte de dissiper tous les sortes de rassemblement. On me dit que nous doit arriver une Brigade de Gendarmes, ils ne viennent pas aussi vite comme leurs presences seront nécessaire. Salut et Respect. — (Signé) Willemart.

P.S. Dans un Canton extreme frontierre dont je crois qu'il n'est plus nécessaire que je vous parle du Caractere rustic de les habitants, vous devez surement le connaitre, on ne doit rien négliger pour le dissoudre, car cela pourroit nuire au Gouvernement. — (Signé) Willemart.” ⁶⁾

Nog werd er getalmd met versterking van de troepenmacht in Weert, terwijl de oproerige en vijandelijke stemming steeds toenam. Vooral een Recollect, Aegidius Aussems genaamd, Maastrichtenaar van geboorte en lector in het klooster op de Biest, nam geen blad voor de mond. Op Zondag 25 September hield hij, 's morgens in de kloosterkerk en 's avonds in de openlucht, voor een talrijk gehoor predicaties met als uitdagende tekst: „Vicit leo de tribu Juda”. In zeer gewaagde allegorieën spoorde hij het volk aan om „l'arbre du libertinage” in hun hart om te hakken en er het H. Kruis voor in de plaats te stellen, hierbij duidelijk zinspelend op „l'arbre de la liberté” op het marktplein in Weert ⁷⁾. De gevolgen bleven niet uit. Nog diezelfde avond werd er een aanval gedaan op de vrijheidsboom, waarbij tevens een aanslag werd gepleegd op de reeds genoemde Willemart, de hoogste Franse functionaris in Weert. Het verloop van deze gebeurtenis is ons bekend uit een brief van Willemart aan de centrale Administratie, waarvan een copie berust in het archief der gemeente Weert.

„A Weert, Le 5e Vendémiaire L'an 5 de la Republique française.

Le commissaire du Directoire exécutif près L'administration du canton de Weert aux Administrateurs du Departement de la Meuse Inferieure.

Hier au soir vers neuf a dix heures voyant un rassemblement de cinq cent personnes, a la porte haut-porte, et ayant en avis par plusieurs citoyens qui avoient des connaissances certaines, que ce rassemblement avoit projectté de jeter l'arbre de la liberté pour y suppler une croix missionnaire, pour mesure de verité de cette avancé je me suis transporté sur la dite place et ayant effectivement reconnu par leurs manouvres et leurs agitations (j'étois accompagné du Citoyen Lagrange), nous nous sommes tous les deux transportés sur la dite place ou nous avons reconnu en effet, que les piquets, et les pierres etoient déjà autées, d'après cette reconnaissance, nous avons rejoints le rassemblement qui se trouvoit à la dite porte, qui conduit aux Recollets. Nous les avons sommés au nom de la Loi de se retirer, plusieurs d'entre eux, s'en sont veritablement en allés; mais la plus grande partie excité probablement par un Recollect, qui leurs avoit preché le même jour dans l'église du couvent du même nom à jeter l'arbre de la liberté, et y suppler une croix, depuis un mois, et ne cesse de les exciter à de pareilles excès, et ne cesse journellement a se promener aux jours un christ à la main et je crois qu'il seroit prudent d'y remedier.

Au même instant un nombre infini tombèrent sur nous deux sans aucune consideration, nous terrassèrent, nous criblèrent de coups, de pieds, de points et de batons, et nous trainèrent dans ce triste état plus de trois cent pas. Sans armes nous ne pûmes nous deffendre que faiblement, et ce ne fut qu'après un long espace de tems, que nous pumes nous échaper de leurs mains. L'écharpe même que je portois a été foulé aux pieds. Rendus dans cette état chez nous, ils se sont encore permis de briser les vitres de la maison ou demeure le Citoyen Lagrange; etant rentré chez moi un peu repais, je me suis occupé d'envoyer des requisitions tant au president qu'aux agents de l'administration et autres fonctionnaires publiques a l'effet de se rendre sur la place de la liberté pour y dissiper cette etroupement. Toutes s'y rendirent mais tous etoient disparus.

Le corps Municipal s'étant assemblé chez le president et deliberent a ce que le corps mobiles feroit des patrouilles de vingt hommes par vingt hommes, ce qui a été executé ponctuellement. Le Juge de paix s'y est aussi rendu comme fonctionnaire publique, ou il y a montré tout le zele possible.

Le corps Municipal a fait redresser l'arbre de la liberté a matin.

Salut et fraternité. (était signé pour et en présence du Commissaire) Lagrange." 8)

Tegenmaatregelen konden zodoende niet uitblijven. De bezetter was wel gedwongen om krachtig op te treden én voor het gezag en de persoonlijke veiligheid van de officiële functionarissen én voor de handhaving van de openbare orde en rust, waartoe zij het recht en de plicht hadden. De gelegenheid om de godsdienst te treffen werd daarbij gretig aanvaard, doch het besluit van 16 Vend. was uitgelokt door de houding der Weertenaren. Dat de politieke atmosfeer op dat tijdstip tot waakzaamheid dwong, blijkt wel uit de akte van beschuldiging tegen den Recollect Aussems. Hem werd als bezwarende omstandigheid aangerekend, dat hij zijn opruiende predicatedies had gehouden juist in de dagen dat de Franse legers zich terugtrokken op de Rijn teneinde zich te hergroeperen en kort na de wet van 15 Fructidor an 4 betreffende de opheffing van de kloosters, waartegen ook reeds op andere plaatsen verzet was gepleegd. 9)

Toch werd hij 29 Germinal an 5 (18e April 1797) door een „Jury special d'accusation" vrijgesproken. Zodra hij zijn pij had verwisseld voor burgerkleding 10) zou hij in vrijheid gesteld worden. Blijkbaar was men tevreden met het bereikte resultaat. Intussen had hij zijn geloofsgenoten in het gehele Departement der Nedermaas geen dienst bewezen, terwijl hij zijn klooster er niet mee heeft kunnen redden.

De Recollecten waren de eerste religieuzen die uit Weert verdreven werden.

JAN HENKENS.

1) Naar een exemplaar in het Nieuw-archief der Gemeente Weert, voorlopige inventaris nr. 47/2.

2) Zelfs werd op sommige plaatsen o.a. in Heerlen het bespelen van het orgel verboden. (Jos Habets, Geschiedenis van het Bisdom Roermond dl. 4 p. 25).

3) Rijksarchief Maastricht, Mr. H. Hardenberg: Inventaris der archieven van het Arrondissement Maastricht en van het Departement van de Nedermaas (1794—1814), nr. 4310.

4) Zie 1).

5) De gewone naam van de Paters Franciscanen in die tijd.

6) Rijksarchief Maastricht, Mr. H. Hardenberg: Inv. der Arch. v. h. Arr. Maastricht en v. h. Dep. v. d. Nedermaas, nr. 253. — De orthografie der brieven van Willemart zou doen vermoeden, dat hij geen Fransman was. Waarschijnlijk echter zijn de brieven opgemaakt door een ondergeschikt ambtenaar, niet van Franse afkomst. Willemart zelf werd in 1762 geboren te Belval, kanton van Châtillon sur Marne, departement van de Marne. Van zijn jeugd af diende hij bij de Franse artillerie. Tengevolge van een verwonding ongeschikt geworden voor verdere militaire dienst, werd hij in het begin van het 4de jaar der Republiek aangesteld tot Commissaris van het Uitvoerend Bewind bij het kanton Weert. 4 October 1797 werd hij benoemd tot Commissaris bij het kanton Valkenburg (Maasgouw 1885 pag. 1051).

7) Rijksarchief Maastricht; Mr. H. Hardenberg: Inventaris der Nieuwe Rechterlijke Archieven 1794—1841, nr. 2001.

8) Nieuw-Archief Weert, voorlopig inv. nr. 105.

9) Rijksarchief Maastricht, Mr. H. Hardenberg: Inv. der Nieuwe Recht. Archieven 1794—1841, nr. 2001. — Typerend voor de levenswijze dier dagen is, dat hem ook het kiezen van de Zondagavond voor een poging tot opstand werd aangerekend. Immers op die dag gaven „les Gens de Campagne" zich over aan de drank, waarna zij nog meer geneigd waren tot opstandige handelingen.

10) Daar de Recollecten intussen uit hun klooster verjaagd waren n.l. op 9 Februari 1797. Chroniek der stad Weert van 1784—1802, geschreven door den ooggetuige Lambertus Goofers, gepubliceerd in Publ. de Limb. t. XXV, (1888), blz. 406—409.